



TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



XUSHMUOMALALIKNING PRAGMATIK TAHLILI VA UNING TILDAGI AHAMIYATI

Alieva Navruza Xabibullayevna

o'qituvchi, filologiya fanlari nomzodi, Farg'ona davlat universiteti

Ingliz filologiyasi fakulteti,

nx.alieva@pf.fdu.uz

Azizova Sanobarxon Valijon qizi

magistrant, Farg'ona davlat universiteti

sandra20030508@gmail.com

Annotatsiya: *Tezisa xushmuomalalikning pragmatik tahlili va uning til tizimidagi o'rni yoritilgan. Xushmuomalalik tildan foydalanishda muhim kommunikativ vosita hisoblanib, insonlar o'rtasidagi munosabatlarning ijobiy yo'nalishida muhim rol o'ynaydi. Ushbu tahlil jarayonida xushmuomalalikning ifodalanish shakllari, uning kommunikativ vazifalari va til me'yorlari bilan bog'liqligi tahlil qilinadi. Shuningdek, xushmuomalilik orqali insonlar o'rtasidagi ijtimoiy-madaniy munosabatlarning mustahkamlanishiga e'tibor qaratiladi.*

Kalit so'zlar: *xushmuomalalik, pragmatik tahlil, kommunikatsiya, til madaniyati, nutq etiketi, ijtimoiy munosabatlar, zamonaviy tilshunoslik*

Xushmuomalalik (politeness) lingvistik va pragmatik tadqiqotlarda muloqot jarayonining markaziy komponenti sifatida o'rganiladi. U nutqning nafaqat informativ funksiyasini, balki ijtimoiy, madaniy va psixologik funksiyalarini ham ta'minlaydi. Muloqot jarayonida xushmuomalalik strategiyalari nutq ishtirokchilarining yuzini (face) saqlash, yuzga tahdid qiluvchi nutqiy harakatlarni (face-threatening acts, FTA) yumshatish va ijtimoiy muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Shu jihatdan, xushmuomalalik nutqshunoslik tadqiqotlarida muloqot samaradorligini oshiruvchi va ijtimoiy aloqalarni mustahkamlovchi vosita sifatida muhim o'rin tutadi. Erving Goffman yuz (face) konsepsiyasini shaxslarning jamiyat oldidagi ijtimoiy maqomi va o'zini tutishining ijobiy hamda salbiy jihatlarini anglash orqali ta'riflaydi. Ijobiy yuz shaxsning qadrlanishi, hurmat ko'rilishi va tan olinishi istagini ifodalaydi. Salbiy yuz esa shaxsning mustaqillik, shaxsiy hudud va qaror qabul qilish erkinligini himoya qilish istagini bildiradi. Brown va Levinson (1987) bu konsepsiyani lingvistik tadqiqotlar doirasida rivojlantirib, xushmuomalalik strategiyalarini yuzni saqlash va mustahkamlash vositasi sifatida belgilaydi. Ularning tadqiqotlarida yuzni ijobiy va salbiy shaklda saqlashga qaratilgan strategiyalar ajratilgan bo'lib, ular nutq ishtirokchilarining ijtimoiy aloqalarni boshqarish, yuzga tahdid qiluvchi nutqiy harakatlarni yumshatish va muloqot samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Xushmuomalalik strategiyalari ijobiy va salbiy xushmuomalalikka bo'linadi. Ijobiy xushmuomalalik muloqot ishtirokchilari o'rtasidagi ijobiy munosabatlarni mustahkamlashga qaratilgan bo'lib, samimiyat, do'stona yondashuv va ijtimoiy yaqinlikni rag'batlantiradi.





TANQIDIY NAZAR, TAHLILY TAFAKKUR VA INNOVATSION G'UYALAR



Salbiy xushmuomalalik esa shaxsning mustaqilligi va shaxsiy hududini hurmat qilishga qaratilgan bo'lib, yuzga tahdid qiluvchi harakatlarni yumshatadi va ijtimoiy masofa hamda rasmiylikni saqlaydi. Nutqiy aktlar nazariyasi (speech act theory) xushmuomalalikni muloqot jarayonidagi yuzga tahdid qiluvchi harakatlarni yumshatish vositasi sifatida o'rganadi. Nutqiy aktlar turli shakllarda ifodalanadi: iltimos, buyruq, tanqid, maslahat berish, tavsiyalar va boshqa muloqot harakatlari. Xushmuomalalik strategiyalari ushbu aktlarning ijtimoiy salbiy ta'sirini kamaytirish va yuzni hurmat qilish mexanizmini ta'minlashga xizmat qiladi.

Brown va Levinsonning fikricha, har bir nutqiy akt ijobiy yoki salbiy yuzga tahdid qilishi mumkin, shuning uchun strategiyalarni tanlash nutq kontekstiga bog'liq bo'ladi. Salbiy xushmuomalalik strategiyalari ko'pincha rasmiy shakllar, uzaytirilgan va yumshatilgan iboralar orqali yuzni hurmat qilishni ta'minlaydi. Ijobiy xushmuomalalik esa samimiy so'zlar, e'tirof, minnatdorchilik va do'stona yondashuv orqali ijobiy yuzni mustahkamlashga xizmat qiladi. Nutq vaziyati va kontekstual jihatlar xushmuomalalikning pragmatik shaklini belgilaydi. Nutqning vaziyati, ishtirokchilar o'rtasidagi ijtimoiy masofa, mavqe va rasmiylik darajasi xushmuomalalik shaklini aniqlashda hal qiluvchi omillardan biridir. Shu nuqtai nazardan, xushmuomalalik strategiyalari muloqotning ijtimoiy muvozanatini saqlash va yuzni himoya qilishda muhim rol o'ynaydi.

Lingvistik vositalar xushmuomalalikni ifodalashda muhim ahamiyatga ega. Bular quyidagilardan iborat: leksik vositalar, ya'ni hurmat, samimiyat va ijtimoiy maqomni bildiruvchi so'zlar va frazeologik birliklar; sintaktik vositalar, ya'ni bilvosita savollar, modal fe'llar, yumshatilgan buyruqlar; prosodik vositalar, ya'ni intonatsiya, urg'u va pauza orqali yuzni himoya qilish va ijtimoiy muvozanatni saqlash. Ushbu vositalar kontekstga moslashib, muloqotning pragmatik maqsadlariga xizmat qiladi. Tilning o'ziga xos strukturalari, frazeologik birliklari va grammatik xususiyatlari ham xushmuomalalikni ifodalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xushmuomalalik strategiyalarining madaniyatga bog'liqligi tadqiqotlarda alohida e'tiborni talab qiladi. Ingliz tili individualistik madaniyatga xos bo'lib, bilvosita va evfemist iboralarni afzal ko'radi. O'zbek tili esa jamoaviy madaniyat asosida shakllangan bo'lib, unda hurmat, ijtimoiy iyerarxiya va odob-axloq me'yorlari ustun. Shu sababli, ikki tilda xushmuomalalik strategiyalari mazmun va shakl jihatidan sezilarli farq qiladi.

Nazariy tahlil shuni ko'rsatadiki, xushmuomalalik nutq jarayonining ijtimoiy samaradorligini oshirish, yuzni saqlash va madaniyatlararo tushunishni ta'minlashda hal qiluvchi vositadir. Shu bilan birga, nazariy tahlil tilshunoslik, psixologiya va sotsiologiya sohalarini birlashtiradi, muloqot jarayonining ijtimoiy va lingvistik qatlamlarini o'rganishga imkon beradi. Xushmuomalalikning pragmatik tahlili nutq jarayonining murakkabligini, yuzni saqlash va ijtimoiy muvozanatni ta'minlashdagi mexanizmlarni tushunishga xizmat qiladi. Bu nazariy asos tarjima, chet tilini o'qitish, diplomatiya va biznes muloqotida qo'llanishi uchun zarurdir. Nazariy tahlil xushmuomalalikning lingvistik, pragmatik va madaniy jihatlarini birlashtirib, ilmiy tadqiqotlarda mustahkam poydevor yaratadi.



Xulosa

Xulosa qilib aytganda, xushmuomalalik strategiyalari nazariy jihatdan muloqotning ijtimoiy, lingvistik va madaniy qatlamlarini birlashtiruvchi vosita bo‘lib, nutqning yuzni saqlash, ijtimoiy muvozanatni ta‘minlash va samaradorligini oshirish vazifalarini bajaradi. Bu strategiyalarni chuqur nazariy tahlil qilish tilshunoslik, pragmatika, madaniyatshunoslik va psixologiya sohalarida amaliy tadqiqotlar uchun zarur ilmiy asosni ta‘minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Politeness: Some Universals in Language Usage / Brown P., Levinson S. Politeness: Some Universals in Language Usage. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
2. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior / Goffman E. Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior. – New York: Anchor Books, 1967.
3. Pragmatics / Levinson S.C. Pragmatics. – Cambridge: Cambridge University Press, 1983.
4. Principles of Pragmatics / Leech G. Principles of Pragmatics. – London: Longman, 1983.
5. How to Do Things with Words / Austin J.L. How to Do Things with Words. – Oxford: Oxford University Press, 1962.
6. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language / Searle J.R. Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1969.
7. Foundations of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach / Fasold R. Foundations of Sociolinguistics: An Ethnographic Approach. – Oxford: Basil Blackwell, 1990.
8. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction / Wierzbicka A. Cross-Cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1991.
9. Introducing Pragmatics / Cummings L. Introducing Pragmatics. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 2005.
10. Language and Culture / Kramsch C. Language and Culture. – Oxford: Oxford University Press, 1998.
11. Раҳимов С. Прагмалингвистика асослари. – Тошкент: Фан, 2008.
12. Маҳмудов Н. Ўзбек тили прагматикаси. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2013.
13. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2008.
14. Нурмонов А. Лингвистик назария асослари. – Тошкент: Шарқ, 2002.
15. Yo‘ldoshev B. Nutq madaniyati va uslubiyat asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2007.